

UDK 159.9:111.852-057.875

159.9:75

Biljana Pejić¹

ORIGINALAN NAUČNI RAD

Udruženje za empirijska istraživanja umetnosti, Beograd

Bojana Škorc

Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet umetnosti, Beograd

Nebojša Milićević

Departman za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

SUBJEKTIVNI DOŽIVLJAJ PORTETA RAZLIČITOG POLA I ORIJENTACIJE U PROSTORU

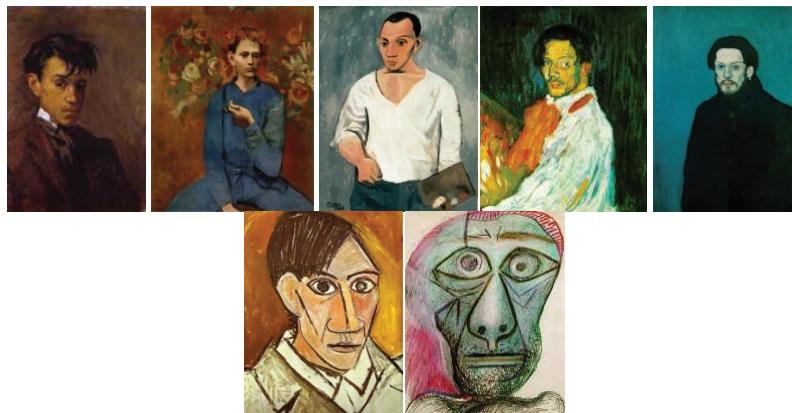
U radu se ispituje estetski doživljaj portreta. Cilj je da se utvrdi da li određene karakteristike portreta, kao što su pol i orijentacija modela u prostoru, utiču na procene po relevantnim estetskim dimenzijama koje su potvrđene kao ključne u prethodnim istraživanjima. Istraživanje je sprovedeno na studentima prve godine psihologije, oba pola (N = 41). Ispitanici nisu posebno sistematski obučavani iz oblasti likovnih umetnosti. Stimulusni materijal se sastojao od osamnaest reprodukcija portreta u boji poznatih likovnih umetnika. Portreti su predstavljali odrasle osobe. Razlikovali su se po polu (ženski i muški porteti) i orijentaciji modela u prostoru (levo, desno, anfas). Korišćen je instrument za procenu estetskog doživljaja, koji meri pet dimenzija: sklad, ukras, semantičku dubinu, evaluaciju i aktivitet. Ispitanici su procenjivali stimulse na 20 skala, bez vremenskog ograničenja. Rezultati pokazuju uticaj pola i orijentacije prikaza u odnosu na procenu na pet dimenzija. Favorizovani su portreti koji su slikani anfas u odnosu na one koji su slikani iz jednog ugla. Rezultati idu u prilog hipotezi o dominantnosti leve orijentacije kod ženskih portreta, odnosno desne orijentacije kod muških portreta.

Ključne reči: *Portret, orijentacija, pol, estetski doživljaj*

¹ b.pejic@yahoo.com

Uvod

Portreti su česta tema u slikarstvu. Javljaju se rano u likovnim umetnostima i prisutni su u svim kulturama. Portreti nose odlike likova koje predstavljaju, ali i odlike stila i vremena, socijalnih i psiholoških trenutaka u kom nastaju, kao i stila umetnika (Slika 1).

Slika 1. Autoportreti Pabla Pikasa iz različitih perioda stvaralaštva

Život, dodeljujući sebi samom moć, vodi svest lica..... Ali, nakon ulaska lica u dušu, ovaj uticaj je stvarno pre neko ispoljavanje svesti o tome da je bilo prezentno i neki izliv duše u lica; duše, koja sad počinje da telesno formira lica (O. Kokoška, „O prirodi lica“ iz Vukićević, 2006: 18).

Kada posmatramo portrete, čini se da postoji blaga tendencija da se portreti slikaju iz jednog ugla. To potvrđuju istraživanja koja pokazuju da slikari ređe slikaju portrete anfas, a mnogo češće portrete koji prikazuju levu ili desnu stranu lica (Gordon, 1974; Grusser, Selke & Zynda, 1988; McManus & Humphrey, 1973). Orijentacija u portretima, međutim, nije ravnomerno raspoređena. Istraživanja pokazuju da slikari češće prikazuju lica iz levog ugla (Gordon, 1974; McManus & Humphrey, 1973). Takođe, studenti slikarstva u slobodnom zadatku prikaza profila, značajno češće prikazuju levi deo lica (Škorc i Pejić, 2012). Ova sklonost je više naglašena u prikazu ženskih portreta (Conesa, Brunold-Conesa, & Miron, 1995; Gordon, 1974; Grusser i dr., 1988; McManus & Humphrey, 1973) i cele figure (McManus & Humphrey, 1973). Sklonost da se češće prikazuje leva strana lica u portretima vremenom se gubila, tako da u savremenom slikarstvu ova razlika skoro i da ne postoji (Grusser i dr., 1988).

Istraživanja, takođe, pokazuju da društveni status portretisane osobe, kao i socijalna distanca između umetnika i modela, mogu da utiču na orijentaciju

portreta. Tako, portreti žena vladarki i žena iz visokih socijalnih slojeva su češće prikazivani s desne strane (Grusser i dr., 1988). S druge strane, pojedini slikari, poput Rembranta na primer, su češće slikali portrete osoba sa kojima su bili bliski ili u rodstvu iz desnog ugla (Humphrey & McManus, 1973). Zanimljivo je da su se desno orijentisani portreti procenjivali kao „moćniji“ i „aktivniji“ (Benjafield & Segalowitz, 1993) i više su preferirani od strane publike (McLaughlin & Murphy, 1994).

Istraživanje

Istraživanje ispituje estetski doživljaj portreta – odnos između estetskih dimenzija procene i načina prikazivanja osoba na portretima. Namera je bila da se utvrdi da li određene karakteristike portreta, kao što su pol i orijentacija prikaza, utiču na procene po estetskim dimenzijama: sklada, ukrasa, semantičke dubine, evaluacije i aktiviteta.

U radu se polazi od Ognjenovićevog kognitivnog modela donošenja estetske odluke, po kom estetski sud predstavlja slojevit kognitivni čin, koji se organizuje na tri nivoa: harmonijskom (*H*), redundantnom (*R*) i distantnom (*D*) nivou. Na *H*-nivou odluka se donosi na osnovu simetrije, ritma, ravnoteže elemenata, proste rime i harmonije, na *R*-nivou na osnovu ukrašenosti, bogatstva elemenata i redundance, a na *D*-nivou po principu otvaranja novih unutrašnjih, semantičkih prostora za obradu stimulacije (Ognjenović, 2003). Istraživanja strukture estetskog doživljaja pokazuju da se ova tri nivoa odlučivanja mogu posmatrati kao nezavisne estetske dimenzije procene, odnosno kao tri principa estetizacije (Pejić, 2007; Pejić i Milićević, 2007). Empirijskim putem izdvojene su (pored dimenzija evaluacije i aktiviteta), nezavisne dimenzije sklada, ukrasa i semantičke dubine, koje po svojoj strukturi podsećaju na harmonijski (*H*), redundantni (*R*) i distantni (*D*) modus estetskog odlučivanja. Istraživanja potvrđuju da ove dimenzije dobro diferenciraju različite vrste vizuelnih stimulusa (Jovanović, Milićević i Pejić, 2013; Milićević, 2011; Pejić i Milićević, 2007), zbog čega su ove skale uvršćene u instrument istraživanja. U odnosu na dimenzije sklada i semantičke dubine, dimenzija ukrasa se pokazala kao najdiskriminativnija i najvažnija za neumetničku populaciju, osobe koje ne pokazuju poseban interes za doživljaj ili za proučavanje umetnosti (Pejić, 2004). Polazeći od toga, zanimalo nas je da ispitamo na koji način ove dimenzije doprinose estetskom doživljaju i vrednovanju portreta različitog pola i orijentacije likova u prostoru.

Metod

Subjekti: U istraživanju je učestvovao 41 ispitanik. Uzorkom su obuhvaćeni studenti prve godine psihologije, oba pola, od kojih 31 ženskog i 10 muškog pola, prosečne starosti 20 godina. Ispitanici nisu sistematski obučavani iz oblasti likovnih umetnosti.

Stimulusi: Na osnovu velikog broja dostupnih reprodukcija, odabrane su one koje dobro odražavaju karakteristike portreta kao likovnog izraza. Izbor su vršila dva istoričara umetnosti. Stimulusni materijal se sastojao od osamnaest reprodukcija portreta u boji poznatih likovnih umetnika. Portreti su predstavljali odrasle osobe. Razlikovali su se po polu (ženski i muški porteti) i orijentaciji modela u prostoru (levo, desno, anfas). Kategorije su bile ujednačene po broju stimulusa: obuhvatale su po 9 ženskih i muških portreta, odnosno po 6 iz tri moguća ugla (po 3 ženska i muška portreta u svakoj kategoriji orijentacije). Portreti su pripadali različitim epohama i umetničkim stilovima (Slika 2).

Slika 2. Primer stimulusa – anfas, levo i desno orijentisani ženski i muški portreti

Instrument: Korišćen je instrument za procenu estetskog doživljaja (Pejić, 2007) koji se sastoji od 20 sedmostepenih skala u formi semantičkog diferencijala. Na osnovu prethodno izvedenih istraživanja utvrđeno je da je navedeni instrument relevantan u snimanju estetskog doživljaja (Pejić, 2007; Pejić i Milićević, 2007). Instrument meri pet dimenzija, od kojih je svaka predstavljena sa po četiri skale. Te dimenzije su:

- sklad (skale: nesrazmerno–srazmerno, haotično–sređeno, neskladno–skladno i nestabilno–stabilno),

- ukras (skale: skromno–raskošno, šturo–iscrpno, osiromašeno–ukrašeno, globalno–detaljno)
- semantička dubina (skale: konkretno–simbolično, plitko–duboko, odgonetno–zagonetno, obično–čudno),
- evaluacija (skale: hladno–toplo, grubo–nežno, ružno–lepo i odbojno–privlačno) i
- aktivitet (skale: statično–dinamično, sporo–brzo, tromo–lepršavo i pasivno–aktivno).

Postupak: Na početku istraživanja ispitanicima je data instrukcija da se pri proceni stimulusa usmere na svoj lični doživljaj, a ne na konkretne karakteristike slike. Zadatak ispitanika je bio da svaki stimulus procene na 20 skala. Ispitanici su svoje procene izražavali zaokruživanjem jedne od vrednosti na sedmostepenoj skali.

Stimulusi su izlagani putem LCD projektora, slučajnim redosledom. Vreme izlaganja i procene stimulusa nije bilo ograničeno. Ispitivanje je bilo grupno.

Obrada podataka: Skala od -3 do +3 je prevedena na skalu od 1 do 7. Zatim su za svaki stimulus izračunate prosečne vrednosti na svakoj dimenziji. Razlike između kategorija stimulusa su testirane primenom ANOVA i testa kontrasta.

Rezultati

Analiza po dimenziji sklada

Analiza varijanse za dimenziju sklada pokazuje da postoji osnovni efekat pola: $F(1,40) = 10,713, p < .01$ i interakcija pol–orijentacija: $F(2,39) = 8,047, p < .001$. Osnovni efekat orijentacije nije potvrđen: $F(2,39) = .355, p = .704$.

S obzirom na to da rezultati pokazuju da postoji različita distribucija procena ženskih i muških portreta različito orijentisanih u prostoru na dimenziji sklada, izvedene su dve parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost orijentacije modela u prostoru u okviru svakog pola.

Analiza varijanse rađena na procenama ženskih portreta pokazuje da nije statistički značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = 1,721, p = .193$. Ženski portreti bez obzira na orijentaciju modela u prostoru se isto procenjuju na dimenziji sklada (Slika 3).

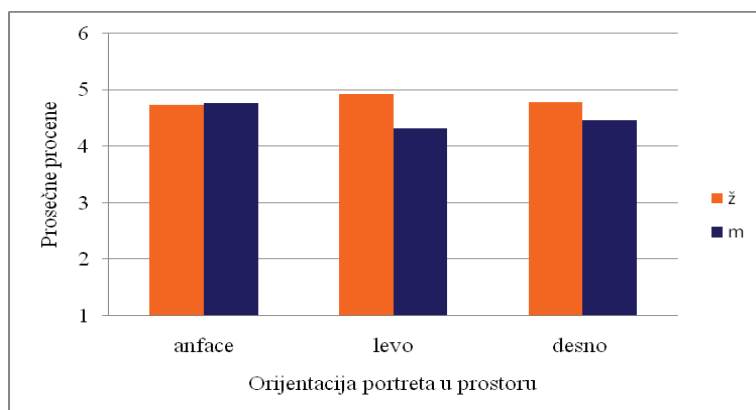
Analiza varijanse rađena na procenama muških portreta pokazuje značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = 3,936, p < .05$. Najskladnijim se

doživljavaju muški portreti slikani anfas, a manje skladni oni koji su slikani iz jednog ugla (Tabela 1, Slika 3).

Tabela 1. Poređenje parova različito orijentisanih muških portreta na dimenziji sklada

Orijentacija modela	Razlika u AS	SD	Standardna greška AS	t	df	p
desno > levo	.13	.86	.14	.92	40	.364
desno < anfas	-.28	.91	.14	-1,81	40	.068
levo < anfas	-.40	.88	.14	-2,86	40	.008

Takođe, izvedene su tri parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost pola u okviru svake orijentacije modela u prostoru. Analiza varijanse rađena na procenama portreta slikanih anfas pokazuje da nije statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = .079, p = .780$. Ženski i muški portreti slikani anfas se isto procenjuju na dimenziji sklada (Slika 3). Analiza varijanse rađena na procenama levo orijentisanih portreta pokazuje da je statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 23,443, p < .001$. Levo orijentisani ženski portreti se procenjuju skladnijim od levo orijentisanih muških portreta (Slika 3). Analiza varijanse rađena na procenama desno orijentisanih portreta, takođe, pokazuje statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 6,599, p < .05$. Desno orijentisani ženski portreti se procenjuju skladnijim od desno orijentisanih muških portreta (Slika 3).

Slika 3: Procene različito orijentisanih ženskih i muških portreta na dimenziji sklada

Analiza po dimenziji ukrasa

Analiza varijanse pokazuje da postoji osnovni efekat pola: $F(1,40) = 135,418$, $p < .001$, efekat orijentacije: $F(2,39) = 24,936$, $p < .001$, i interakcija pol-orijentacija: $F(2,39) = 20,870$, $p < .001$ na dimenziji ukrasa.

Pošto je utvrđeno da postoji različita distribucija procena levo, desno i anfas orijentisanih ženskih i muških portreta na dimenziji ukrasa, izvedene su dve parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost orijentacije u okviru svakog pola.

Analiza varijanse rađena na procenama ženskih portreta pokazuje značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = 35,799$, $p < .001$. Najukrašenijim se doživljavaju ženski portreti slikani anfas, zatim oni koji su levo orijentisani, a najmanje desno orijentisani (Tabela 2, Slika 4).

Tabela 2. Poređenje parova različito orijentisanih ženskih portreta na dimenziji ukrasa

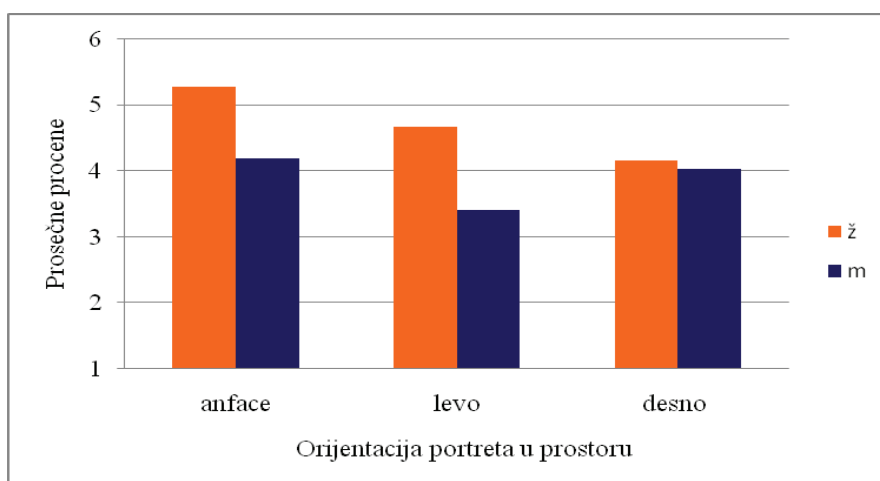
Orijentacija modela	Razlika u AS	SD	Standardna greška AS	t	df	p
desno < levo	-.58	.91	.14	-4,11	40	.000
desno < anfas	-1,11	.83	.13	-8,53	40	.000
levo < anfas	-.53	.81	.13	-4,15	40	.000

Analiza varijanse rađena na procenama muških portreta, takođe, pokazuje značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = 14,343$, $p < .001$. Najukrašenijim se doživljavaju muški portreti slikani anfas i iz desnog ugla, a najmanje oni koji su slikani iz levog ugla (Tabela 3, Slika 4).

Tabela 3. Poređenje parova različito orijentisanih muških portreta na dimenziji ukrasa

Orijentacija modela	Razlika u AS	SD	Standardna greška AS	t	df	p
desno > levo	.43	.64	.10	4,29	40	.000
desno < anfas	-.11	.67	.10	-1,02	40	.372
levo < anfas	-.53	.67	.11	-4,97	40	.000

Takođe, izvedene su tri parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost pola u okviru svake orijentacije. Analiza varijanse rađena na procenama portreta slikanih anfas pokazuje da je statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 118,812, p < .001$. Ženski portreti slikani anfas se procenjuju ukrašenijim od isto orijentisanih muških portreta (Slika 4). Analiza varijanse rađena na procenama levo orijentisanih portreta pokazuje da je statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 90,988, p < .001$. Levo orijentisani ženski portreti se procenjuju ukrašenijim od levo orijentisanih muških portreta (Slika 4). Analiza varijanse rađena na procenama desno orijentisanih portreta pokazuje da nije statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = .605, p = .441$. Desno orijentisani ženski i muški portreti se isto procenjuju na dimenziji ukrasa (Slika 4).

Slika 4: Procene različito orijentisanih ženskih i muških portreta na dimenziji ukrasa

Analiza po dimenziji semantičke dubine

Analiza varijanse pokazuje da postoji interakcija pol-orijentacija: $F(2,39) = 12,978, p < .001$ na dimenziji semantičke dubine, ali da ne postoji osnovni efekat pola: $F(1,40) = 1,016, p = .319$, ni osnovni efekat orijentacije: $F(2,39) = 1,806, p = .178$.

S obzirom na to da je potvrđena interakcija pol-orijentacija, izvedene su dve parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost orijentacije u okviru svakog pola.

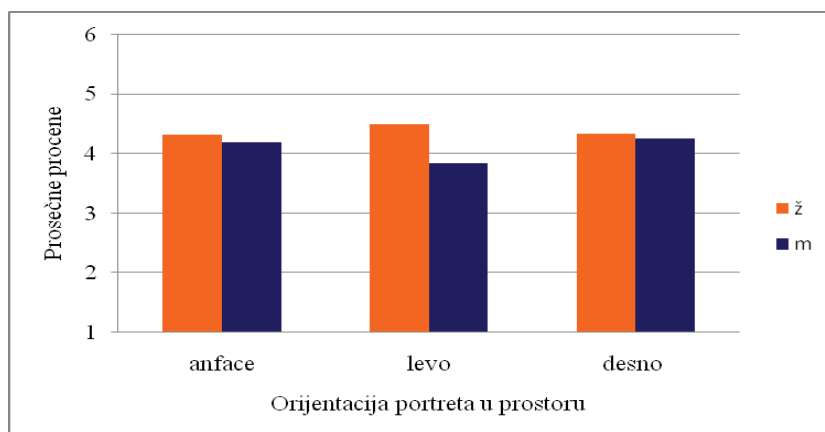
Analiza varijanse rađena na procenama ženskih portreta pokazuje značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = 8,651, p < .01$. Sa najvećom semantičkom dubinom se doživljavaju ženski portreti slikani iz levog ugla, nešto manje iz desnog ugla, a najmanje slikani anfas (Tabela 4, Slika 5).

Tabela 4. Poređenje parova različito orijentisanih ženskih portreta na dimenziji semantičke dubine

Orijentacija modela	Razlika u AS	SD	Standardna greška AS	t	df	p
desno < levo	-.25	.65	.10	-2,46	40	.018
desno > anfas	.30	.79	.12	2,46	40	.018
levo > anfas	.55	.85	.13	4,17	40	.000

Analiza varijanse rađena na procenama muških portreta pokazuje da nije značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = .994, p = .379$. Muški portreti se bez obzira na orijentaciju u prostoru isto procenjuju na dimenziji semantičke dubine (Slika 5).

Takođe, izvedene su tri parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost pola u okviru svake orijentacije modela u prostoru. Analiza varijanse rađena na procenama portreta slikanih anfas pokazuje da je statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 7,662, p < .01$. Ženski portreti slikani anfas se procenjuju sa većom semantičkom dubinom od isto orijentisanih muških portreta (Slika 5). Analiza varijanse rađena na procenama levo orijentisanih portreta pokazuje da je statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 13,632, p < .01$. Levo orijentisani ženski portreti se procenjuju sa većom semantičkom dubinom od isto orijentisanih muških portreta (Slika 5). Analiza varijanse rađena na procenama desno orijentisanih portreta pokazuje da nije statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = .976, p = .329$. Desno orijentisani ženski i muški portreti se isto procenjuju na dimenziji semantičke dubine (Slika 5).

Slika 5: Procene različito orijentisanih ženskih i muških portreta na dimenziji semantičke dubine

Analiza po dimenziji evaluacije

Analiza varijanse pokazuje da postoji osnovni efekat pola: $F(1,40) = 128,313$, $p < .001$, osnovni efekat orijentacije: $F(2,39) = 49,166$, $p < .001$, i interakcija pol–orijentacija: $F(2,39) = 34,507$, $p < .001$ na dimenziji evaluacije.

Kako je potvrđena interakcija pol–orijentacija, izvedene su dve parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost orijentacije u okviru svakog pola.

Analiza varijanse rađena na procenama ženskih portreta pokazuje značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = 17,032$, $p < .001$. Najviše se vrednuju ženski portreti slikani iz levog ugla i anfas, a najmanje desno orijentisani (Tabela 5, Slika 6).

Tabela 5. Poređenje parova različito orijentisanih ženskih portreta na dimenziji evaluacija

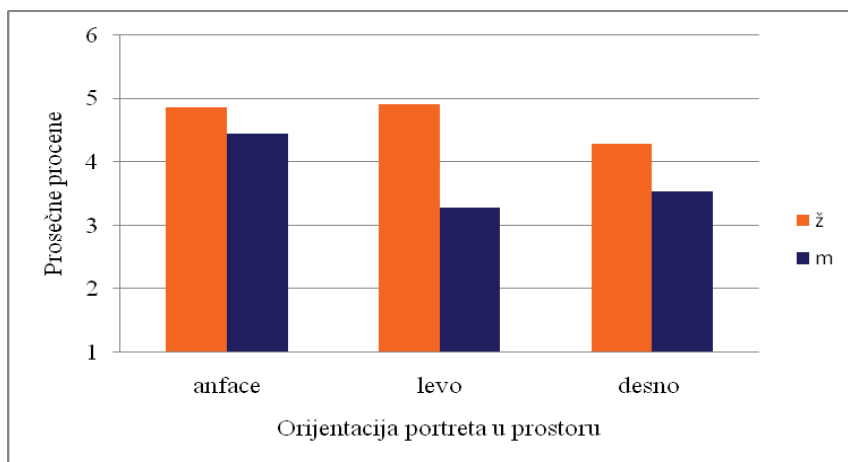
Orijentacija modela	Razlika u AS	SD	Standardna greška AS	t	df	p
desno < levo	-.66	.96	.15	-4,39	40	.000
desno < anfas	-.85	.97	.15	-5,53	40	.000
levo < anfas	-.16	.98	.15	-1,05	40	.299

Analiza varijanse rađena na procenama muških portreta takođe pokazuje značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = 89,119$, $p < .001$. Najviše se vrednuju muški portreti slikani anfas, zatim iz desnog ugla, a najmanje slikani iz levog ugla (Tabela 6, Slika 6).

Tabela 6. Poređenje parova različito orijentisanih muških portreta na dimenziji evaluacija

Orijentacija modela	Razlika u AS	SD	Standardna greška AS	t	df	p
desno > levo	.55	.72	.11	4,85	40	.000
desno < anfas	-1,09	.73	.12	-9,43	40	.000
levo < anfas	-1,62	.76	.12	-13,29	40	.000

Takođe, izvedene su tri parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost pola u okviru svake orijentacije modela u prostoru. Analiza varijanse rađena na procenama portreta slikanih anfas pokazuje da je statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 13,034$, $p < .01$. Ženski portreti slikani anfas se procenjuju više na dimenziji evaluacije od isto orijentisanih muških portreta (Slika 6). Analiza varijanse rađena na procenama levo orijentisanih portreta pokazuje da je statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 177,703$, $p < .001$. Levo orijentisani ženski portreti se procenjuju više na dimenziji evaluacije od isto orijentisanih muških portreta (Slika 6). Analiza varijanse rađena na procenama desno orijentisanih portreta pokazuje da je statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 45,066$, $p < .001$. Desno orijentisani ženski portreti se procenjuju više na dimenziji evaluacije od desno orijentisanih muških portreta (Slika 6).

Slika 6: Procene različito orijentisanih ženskih i muških portreta na dimenziji evaluacije

Analiza po dimenziji aktiviteta

Analiza varijanse pokazuje da postoji osnovni efekat orijentacije: $F(2,39) = 64,983$, $p < .001$, i interakcija pol-orijentacija: $F(2,39) = 10,101$, $p < .001$ na dimenziji aktiviteta. Osnovni efekat pola: $F(1,40) = 1,458$, $p = .235$ nije dobijen.

Kako je potvrđena interakcija pol-orijentacija, izvedene su dve parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost orijentacije u okviru pola.

Analiza varijanse rađena na procenama ženskih portreta pokazuje značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = 73,831$, $p < .001$. Najaktivnijim se doživljavaju ženski portreti slikani anfas i levo orijentisani, dok se desno orijentisani doživljavaju manje aktivnim, pasivnim (Tabela 7, Slika 7).

Tabela 7. Poređenje parova različito orijentisanih ženskih portreta na dimenziji aktivitet

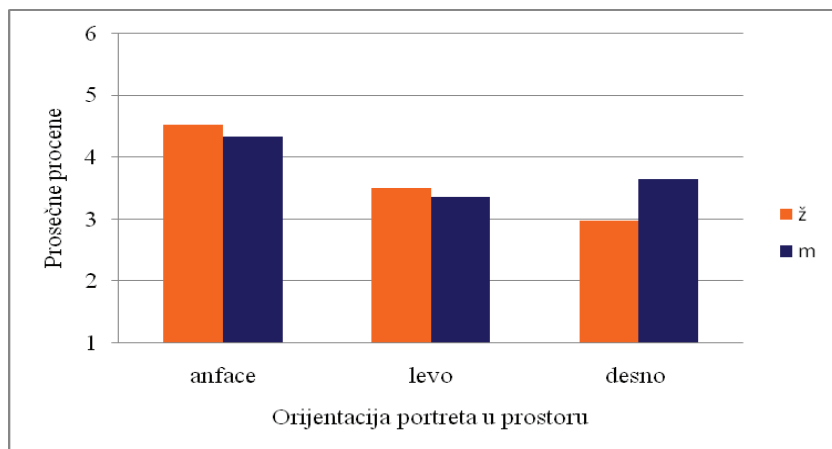
Orijentacija modela	Razlika u AS	SD	Standardna greška AS	t	df	p
desno < levo	-.56	1,04	.16	-3,40	40	.002
desno < anfas	-1,54	.80	.13	-12,24	40	.000
levo < anfas	-1,00	1,08	.17	-5,86	40	.000

Analiza varijanse rađena na procenama muških portreta takođe pokazuje značajan efekat orijentacije: $F(2,39) = 31,569$, $p < .001$. Najaktivnijim se doživljavaju muški portreti slikani anfas i desno orijentisani, dok se slikani iz levog ugla doživljavaju pasivnim (Tabela 8, Slika 7).

Tabela 8. Poređenje parova različito orijentisanih muških portreta na dimenziji aktivitet

Orijentacija modela	Razlika u AS	SD	Standardna greška AS	t	df	p
desno > levo	.25	.67	.11	2,31	40	.026
desno < anfas	-.71	.97	.15	-4,64	40	.000
levo < anfas	-.96	.76	.12	-8,15	40	.000

Takođe, izvedene su tri parcijalne analize varijanse u kojima je testirana značajnost pola u okviru svake orijentacije modela u prostoru. Analiza varijanse rađena na procenama portreta slikanih anfas pokazuje da nije statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 1,914, p = .174$. Ženski i muški portreti slikani anfas se isto procenjuju po dimenziji aktiviteta (Slika 7). Analiza varijanse rađena na procenama levo orijentisanih portreta pokazuje da nije statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = .507, p = .481$. Levo orijentisani ženski i muški portreti se isto procenjuju po dimenziji aktiviteta (Slika 7). Analiza varijanse rađena na procenama desno orijentisanih portreta pokazuje da je statistički značajan efekat pola: $F(1,40) = 14,499, p < .001$. Desno orijentisani muški portreti se procenjuju aktivnijim od desno orijentisanih ženskih portreta (Slika 7).

Slika 7: Procene različito orijentisanih ženskih i muških portreta na dimenziji aktiviteta

Diskusija i zaključci

Rezultati pokazuju da je složeni doživljaj portreta, posmatran kroz pet navedenih dimenzija, osetljiv na formalne karakteristike portreta, kao što su leva-desna ili anfas orijentacija i pol modela, jer se pojavljuju statistički značajne razlike između kategorija stimulusa. Procene se razlikuju po estetskim dimenzijama sklada, ukrasa, semantičke dubine, evaluacije i aktiviteta, osobinama doživljaja likovnog dela koje su se pokazale relevantnim za opis ovog složenog doživljaja.

U proceni **skladnosti** se diferenciraju muški portreti u odnosu na orijentaciju u prostoru. Najskladnijim, najсреđenijim, najstabilnijim i najsrazmernijim se doživljavaju muški portreti slikani anfas. Muški portreti slikani iz jednog ugla doživljavaju se manje skladnim, manje sređenim, manje stabilnim i manje srazmernim. Ženski portreti različito orijentisani u prostoru se ne razlikuju po ovoj dimenziji. Razlike po polu idu u prilog likovnom prikazu ženskih portreta u anfas varijanti i levo orijentisanih modela u prostoru.

Dimenzije **ukrašenosti i aktiviteta** se slično ponašaju. To su dimenzije na kojima se diferenciraju ženski i muški portreti slikani iz različitih uglova. Najraskošnijim, najiscrpnijim, najukrašenijim i najdetaljnijim, odnosno najdinamičnijim, najlepršavijim, najaktivnijim i najbržim se doživljavaju ženski i muški portreti slikani anfas. Razlike po polu portretisane osobe su izražene kod portreta koji prikazuju jednu stranu lica. Levo orijentisani ženski portreti se doživljavaju ukrašenijim i aktivnijim od desno orijentisanih, dok se kod muških portreta nalaz pojavljuje za desno orijentisane. Razlike po polu idu u prilog likovnom prikazu levo orijentisanih ženskih portreta na dimenziji ukrasa, i desno orijentisanih muških portreta na dimenziji aktiviteta.

U proceni portreta po dimenziji **semantičke dubine** se diferenciraju ženski portreti. Levo orijentisani ženski portreti se doživljavaju kao najzagonetniji, najčudniji, sa najviše simbolike i semantičke dubine, a najmanje se po ovim osobinama doživljavaju anfas prikazi. Muški portreti različito orijentisani u prostoru se ne razlikuju po ovoj dimenziji. Razlike po polu idu u prilog likovnog prikaza ženskih portreta u anfas varijanti i levo orijentisanih modela u prostoru. Dimenzija semantičke dubine, koja je preuzeta iz kognitivnog modela odlučivanja Ognjenovića (Ognjenović, 2003), usko je vezana sa opštim, kompleksnim doživljajem umetničkog dela. Pošto se pojavljuju razlike u doživljajima prema polu modela, može se pretpostaviti da sama pojava ženskog lica kao objekta slikarstva, nosi drugačiju konotaciju od muškog.

Evaluacija, dimenzija doživljaja koja odgovara vrednosnom estetskom suđenju i dimenziji prijatnosti, pokazuje da se najlepšim, najnežnijim, najtoplijim, najprivlačnijim doživljavaju ženski i muški portreti slikani anfas, ženski portreti slikani iz levog ugla i muški portreti slikani iz desnog ugla. Ostali načini prikaza ženskih i muških portreta se doživljavaju manje lepim, manje nežnim, toplim i privlačnim. Razlike po polu idu u prilog likovnom prikazu ženskih portreta u sve tri varijante.

Dobijeni rezultati ukazuju na favorizovanje portreta koji su slikani anfas (bez obzira na pol modela), u odnosu na one koji su slikani iz jednog ugla. Moguće objašnjenje ovih nalaza je to da portreti slikani anfas stvaraju utisak veće preciznosti (veća količina informacije), zahvataju najveću površinu lica i na taj način omogućavaju lakše prepoznavanje ljudskog lika. U tom smislu, razumljivi

su nalazi koji pokazuju da se ovi portreti generalno doživljavaju ukrašenijim, aktivnijim i lepšim od portreta koji su orijentisani u jednu stranu.

Favorizovanje ženskih portreta uopšte, a posebno slikanih iz levog ugla, u odnosu na one koji su slikani iz desnog ugla, potvrđuje i činjenica da su slikari mnogo češće prikazivali ženske portrete iz levog ugla. Po nekim autorima je to uticalo da se kod obične publike stvori navika i sklonost ka ovom načinu prikazivanja (McManus & Humphrey, 1973). Mnogo je verovatnije, međutim, zbog doslednosti prema kojoj se ova orijentacija pojavljuje u velikom broju istraživanja (Škorc, 2012; Arnheim, 1980) da objašnjenje ovakve perceptivne organizacije leži mnogo dublje u zakonima perceptivne obrade vizuelne umetnosti i da se pre može prepoznati kao vrsta „pregnanc“ kvaliteta objekta, optimalne organizacije forme.

Dobijeni rezultati idu u prilog učenju o dominantnosti leve orijentacije na slikama koje predstavljaju ženske portrete, odnosno desne orijentacije na slikama koje predstavljaju muške portrete. Ženski portreti slikani iz levog ugla se doživljavaju lepšim, ukrašenijim, aktivnijim i sa većom semantičkom dubinom od desno orijentisanih ženskih portreta. S druge strane, muški portreti slikani iz desnog ugla se doživljavaju ukrašenijim, aktivnijim i sa većom semantičkom dubinom od levo orijentisanih muških portreta. Prema nekim autorima postoje razlike u hemisferama u pogledu ispoljavanja emocija (Rhodes, 1985), desna hemisfera produkuje emocije koje su više izražene na levoj strani lica. S obzirom na to da su likovni umetnici ispoljavali sklonost da prikazuju žene kao „emotivne“, oni su ih češće portretisali iz levog ugla.

Drugi autori uvode hipotezu agenta, aktiviteta modela (Chatterjee, 2002). Po ovoj ideji, subjekti koji poziraju su u pasivnoj ulozi, zbog čega ih slikari prikazuju češće iz levog ugla. Kulturološki aspekt (tradicionalno podređena uloga žene) uslovljava da se žene ređe doživljavaju kao „agenti“ nego muškarci, zbog čega se češće prikazuju iz levog ugla. Muškarci se prikazuju iz desnog ugla jer tako jasnije prenose poruku o „agentu“, odnosno subjektu koji ima aktivnu ulogu.

Takođe, izbor uzorka navodi na oprez, radi se o needukovanoj, pasivnoj publici koja ne pokazuje poseban interes za vizuelne umetnosti. Niz studija sistemski utvrđuje uticaj edukacije za umetnost na prijem umetnosti (Funch, 1997; Pejić, 2004; Pejić i Škorc, 2009; Škorc, 2012). Nalazi koji se dobijaju na needukovanoj publici zahvataju relevantan deo javnosti (većina opšte populacije), ali nije sigurno da je upravo to onaj segment publike koji je relevantan za donošenje suda o umetnosti, onaj deo publike koji je u stanju da primi i analizira svoj doživljaj. Kako nam pokazuju Adornove studije, pasivna publika možda i nije publika i potrebno je ispitati posebne kategorije u okviru nje (Škorc, 2012).

Na kraju, za nas, kao istraživače umetnosti, od osnovnog je interesa kako se organizuje doživljaj prema dimenziji semantičke dubine, jer je to ono što bi se

moglo smatrati „pravim“ doživljajem umetnosti. Kako nam nalazi pokazuju, na opštem planu, ženski modeli utiču na čitavu seriju procena, dok se muški u polju semantičke dubine ne razlikuju po orijentaciji. Tu, pored formalnih odlika dela, orijentacije i pola modela, igra ulogu i nešto drugo, semantika umetničkog jezika. Upravo u ovoj tački leži polazište za sledeće istraživačke korake i građenje odgovora na pitanje: Šta je to umetnički govor slikara?

Literatura

- Arnheim R. (1980). *Visual Thinking*. Berkely and Los Angeles: University of California Press.
- Benjafield, J., & Segalowitz, S. (1993). Left and right in Leonardo's drawings of faces. *Empirical Studies of the Arts*, 11, 25–32.
- Chatterjee, A. (2002). Portrait profiles and the notion of agency. *Empirical Studies of the Arts*, 20 (1), 33–41.
- Conesa, J., Brunold-Conesa, C., & Miron, M. (1995). Incidence of the half-left profile pose in single subject portraits. *Perceptual and Motor Skills*, 81, 920–922.
- Funch, B. S. (1997). *The Psychology of Art Appreciation*. Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen.
- Gordon, I. (1974). Left and right in Goya's portraits. *Nature*, 249, 197–198.
- Grusser, O.-J., Selke, T., & Zynda, B. (1988). Cerebral lateralization and some implications for art, aesthetic perception and artistic creativity. U: I. Rentschler, B. Herzberger, & D. Epstein (Eds.), *Beauty and the brain. Biological aspects of aesthetics* (257–293). Boston: Birkhauser.
- Humphrey, N., & McManus, C. (1973). Status and the left cheek. *New Scientist*, 59, 437–439.
- Jovanović D., Milićević N. i Pejić B. (2013). Modusi estetskog odlučivanja i estetski doživljaj ženskih portreta različitih slikarskih perioda. *XIX Naučni skup: Empirijska istraživanja u psihologiji*. Beograd: Filozofski fakultet. Rezimej, 25–26.
- Milićević, N. (2011). *Metode serijske reprodukcije vizuelnih stimulusa u ispitivanju kreativnog procesa*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Univerzitet u Nišu.
- McLaughlin, J., & Murphy, K. (1994). Preference for profile orientation in portraits. *Empirical Studies of the Arts*, 12, 1–7.

- McManus, I., & Humphrey, N. (1973). Turning the left cheek. *Nature*, 243, 271–272.
- Ognjenović, P. (2003). *Psihološka teorija umetnosti*. Gutembergova galaksija. Beograd.
- Pejić, B. (2004). *Tipovi crteža u likovnoj umetnosti i modusi estetske preferencije*. Magistarski rad. Filozofski fakultet. Beograd.
- Pejić, B. (2007). Skala procene estetskog doživljaja. *XIII Naučni skup: Empirijska istraživanja u psihologiji*. Beograd: Filozofski fakultet. Rezime, 23–24.
- Pejić, B. i Milićević, N. (2007). Provera skale procene estetskog doživljaja. *XIII Naučni skup: Empirijska istraživanja u psihologiji*. Beograd: Filozofski fakultet. Rezime, 25–26.
- Pejić B. i Škorc B. (2009). Uticaj sistematskog likovnog obrazovanja na estetsko suđenje. *Zbornik radova sa naučnog skupa – Banjalučki novembarški susreti: Naučna i duhovna utemeljenost društvenih reformi*. Ed. Naučni skupovi. Banjaluka: Filozofski fakultet. Knjiga 10, 333–343.
- Rhodes, G. (1985). Perceptual asymmetries in face recognition. *Brain and Cognition*, 4, 197–218.
- Skorc, B. & Pejic, B. (2012). Orientation of Canonic Representation. *Aesthetics, Media and Culture: 22nd Biennial Congress of The International Association of Empirical Aesthetics*. Taipei, Taiwan. Book, 351–357. <http://www2.ntnu.edu.tw>
- Škorc, B. (2012). *Kreativnost u interakciji: psihologija stvaralaštva*. Mostart. Beograd.
- Vukićević, V. (prired.) (2006). *Mišljenje i viđenje*. Fakultet likovnih umjetnosti, Univerzitet Crne Gore. Cetinje.

**O KREATIVNOSTI I UMETNOSTI
SAVREMENA PSIHOLOŠKA ISTRAŽIVANJA**

TEMATSKI ZBORNIK RADOVA

Izdavač

FILOZOFSKI FAKULTET

UNIVERZITETA U NIŠU

Za izdavača

Prof. dr Goran Maksimović, dekan

Lektor

Maja D. Stojković

Korice

Darko Jovanović

Prelom teksta

Darko Jovanović

Format

17 x 24 cm

Tiraž

150 primeraka

Štampa

SCERO PRINT

Niš 2015.

ISBN 978-86-7379-396-2

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

159.928(082)
7.01:159.9(082)

O kreativnosti i umetnosti - savremena psihološka istraživanja :
tematski zbornik radova / urednici Nebojša Milićević ... [et al.]. - Niš :
Filozofski fakultet Univerziteta, 2015 (Niš : Scero print). - 197 str. :
ilustr. ; 24 cm. - (Biblioteka Naučni skupovi / [Filozofski fakultet, Niš])

"... Porast radova iz ove oblasti, njihova zanimljivost i aktuelnost,
nametnuli su potrebu da tema IX konferencije sa međunarodnim učešćem Dani
primenjene psihologije, 27-28. septembra 2013. godine bude: Darovitost,
talenat i kreativnost (Giftedness, Talent and Creativity)...Ova publikacija
uključuje uglavnom saopštenja sa IX konferencije održane 2013. godine...
Ovim radovima su priključeni i neki sa ranijih konferencija, koji do sada
nisu publikovani a pripadaju psihologiji umetnosti" --> Uvod. - Tiraž 150.
- Str. 7-9: Uvod / urednici Nebojša Milićević, Irena Ristić, Vladimir
Nešić, Snežana Vidanović. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-7379-396-2

a) Креативност - Психологија - Зборници b) Психологија уметности -
Зборници
COBISS.SR-ID 220529932